

Bundesministerium für
Ernährung, Landwirtschaft
und Verbraucherschutz

Німецько-Український Аграрний Діалог
Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Серія консультативних робіт [AgPP No 21]

АГРОХОЛДИНГИ В УКРАЇНІ: ДОБРЕ ЧИ ПОГАНО?

Київ, серпень 2008

Про Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій (ІЕД) є провідним українським науковим центром, який фокусується на економічних дослідженнях та політичних консультаціях. ІЕД був заснований у жовтні 1999 року українськими політиками вищого рангу та німецькою консультативною групою з економічних реформ.

Місією ІЕД є презентація альтернативної точки зору щодо ключових проблем соціального і економічного розвитку України. В рамках місії ІЕД націлює свою діяльність на надання високоякісної експертної оцінки в галузі економіки й економічної політики, діючи як реальний лідер публічної думки шляхом організації відкритого публічного діалогу та роблячи внесок у розвиток економічних та політичних наук, як і у просунення розвитку українського наукового суспільства.

Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Рейтарська 8/5 А, 01034 Київ

Тел: +38 044 / 278 63 42

Факс: +38 044 / 278 63 36

institute@ier.kiev.ua

<http://www.ier.kiev.ua>

Про проект "Німецько-Український Аграрний Діалог"

Німецько-Український Аграрний Діалог надає консультації українським представникам державної влади та бізнес-асоціацій щодо реформування сільськогосподарської політики та законодавства, беручи до уваги міжнародний досвід Німеччини та інших країн, а також міжнародну практику (ЕС, СОТ) у відповідності до принципів ринкової економіки. Проект фінансується федеральним Міністерством продовольства, сільського господарства та захисту споживачів під наглядом Програми Кооперації та Німецького Центру міжнародної міграції.

Німецько-Український Аграрний Діалог

Рейтарська 8/5 А, 01034 Київ

Тел: +38 044 / 235 75 02

Факс: +38 044 / 278 63 36

agro@ier.kiev.ua

<http://www.ier.kiev.ua>

АГРОХОЛДИНГИ В УКРАЇНІ: ДОБРЕ ЧИ ПОГАНО?

Резюме

Агрохолдинги орендують близько 17,6% пашні, яка використовується сільськогосподарськими підприємствами у 2008 році в Україні. Ця цифра скоріше за все зросте до близько 25% у 2009 році. У разі збереження цієї тенденції вони будуть обробляти хоча б половину землі цієї категорії через три-чотири роки. Середня площа орендованої агрохолдингами землі складає близько 80 000 га з тенденцією до зростання. Найбільші агрохолдинги орендують більше ніж 250 000 га земель, що культивуються, та планують збільшити цю площу до 350 000 га й більше.

Завдяки агро-індустріальній вертикальній інтеграції, агрохолдинги, як правило, є ефективними бізнес-проектами з преференційним доступом до капіталу, ринків, політичної допомоги та інновацій. Інтегруючи всі елементи агро-індустріального виробництва і продовольчого маркетингу у своїй структурі, конкурентна перевага досягається завдяки застосуванню нових технологій у сільському господарстві, обробці, логістиці, контролю якості та продажу кінцевого продукту. Агрохолдинги виробляються конкурентоспроможні, що є важливим аспектом для України після її приєднання до СОТ та експансії в ЄС і світові ринки. Таким чином, внесок агрохолдингів до економічних зростання і розвитку є позитивним.

Однак, беручи до уваги нещодавній розвиток сектору агро-бізнесу, що пов'язано із зростанням агрохолдингів, деякі поправки мають бути враховані українським урядом для того, щоб дозволити збалансований розвиток сільського господарства і сільських територій з великою кількістю організаційних форм ведення фермерського господарства. Уряд має заснувати рівні та прозорі умови ведення бізнесу у всіх формах підприємств у сільському господарстві та харчово-промисловому секторі. Він також має скоротити виробничі субсидії, які нерівно розподіляються, та замінити їх стимулюючими зростання державними інвестиціями, такими як інвестиції у прикладну науку і практичну освіту, у створення ринкових інформаційних систем, на підтримку фермерських консультативних послуг, та – саме головне – інвестиції у сільську інфраструктуру (дороги, енергію і водопостачання, охорону здоров'я, школи). Більш цього, важливим є наголошення впливу заходів фіскальної підтримки сільського господарства. Частина фіскальної реформи – що є неминучим після вступу до СОТ – необхідність корективи податкового ухилу на користь агрохолдингів та урбанізованих зон з метою достатнього податкового притоку до бюджетів сільських громад.

Автор: С.І. Дем'яненко demyanenko@kneu.kiev.ua

+38 044 455 69 17
+38 044 459 62 25

Лектор: А.В. Кузнєцова kuznetsova@ier.kiev.ua

+38 044 235 75 02
+38 095 410 401 9

Зміст

1. Актуальність дослідження діяльності агрохолдингів	5
2. Основні причини виникнення та розвитку агрохолдингів	6
3. Основні шляхи створення та види агрохолдингів	9
4. Концентрація сільськогосподарської землі агрохолдингами та проблеми сільської місцевості.....	10
5. Інтеграційні процеси в агрохолдингах	13
6. Висновки	14
Література.....	16
Додаток 1. Найбільші агрохолдинги України, їх розміри та види діяльності (2007 р.)	17

Застереження:

Ця робота була підготовлена авторами за використання публічно-доступної інформації та даних з різноманітних джерел. Усі висновки та рекомендації, які включені до цієї роботи, ні в якому випадку не мають сприйматися як відображення політики та точок зору федерального Міністерства продовольства, сільського господарства та захисту споживачів.

© 2008 Німецько-Український Аграрний Діалог
© 2008 Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

Всі права захищені.

1. Актуальність дослідження діяльності агрохолдингів

Метою статті є дослідження існуючої ситуації зі створення і діяльності агрохолдингів в Україні, та їх ролі у розвитку сільських територій. Зокрема спробуємо дати відповіді на такі питання:

- Чому агрохолдинги є актуальним сьогодні в Україні?
- Чому виникли агрохолдинги?
- Які основні напрямки діяльності агрохолдингів?
- Як агрохолдинги впливають на використання сільськогосподарської землі?
- Як діяльність агрохолдингів впливає на розвиток сільських територій?

Поточна ситуація в агробізнесі України може бути охарактеризована як процес розвитку аграрної реформи. Якщо виходити з існуючої періодизації аграрної реформи в Україні¹, то період починаючи з 2005 року може бути віднесений до пореформеного. Він характеризується формальним завершенням реструктуризації колективних сільськогосподарських підприємств та виходом на завершальний етап приватизації сільськогосподарської землі. Однак головною особливістю цього періоду є те, що ініціатива в розвитку реформи перейшла від держави до агробізнесу. Так, якщо в процесі реформи держава ініціювала реструктуризацію колективних сільськогосподарських підприємств, пропонувала їх організаційно-правові форми то у пореформений період ця ініціатива перейшла до агробізнесу, проявом чого стало виникнення агрохолдингів. Питання дослідження, аналізу й оцінки діяльності агрохолдингів знаходяться в Україні на початковому етапі², однак враховуючи вплив агрохолдингів на розвиток сільського господарства і сільських територій вони є досить актуальними і перспективними.

Існуюча ситуація на селі значною мірою визначається діяльністю місцевих аграрних підприємств (реформованих колективних сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм та фермерських господарств). Якщо підприємства функціонують ефективно, то і ситуація на селі є кращою, порівняно з місцевістю, де аграрне виробництво в занепаді, або взагалі земля не обробляється. Успішні аграрні підприємства забезпечують роботою місцевих жителів, сплачують податки до місцевих бюджетів, підтримують, а подекуди і розвивають сільську інфраструктуру. Значною мірою така їх соціальна діяльність пов'язана з тим, що засновники цих підприємств є жителями села, і вони та члени їх сімей користуються цією інфраструктурою: засобами комунікації, медичними, культурними і освітніми закладами (діти ходять до дитячого садка і школи, будинку культури, бібліотеки тощо). Особливо різниця між «успішними» і «неуспішними» аграрними територіями стала відчутною під час аграрної реформи і у післяреформений період. Якщо в радянські часи майже всі витрати, пов'язані з розвитком сільської місцевості, брали на себе держава і місцеві колективні сільськогосподарські підприємства, то в процесі і після реформи було впроваджено принцип «кожен має займатися своєю справою», тобто, аграрні підприємства мають займатися аграрним бізнесом, а місцеві громади – розвитком сільських територій. Нажаль втілити цей справедливий принцип в практику виявилось досить складно. Основна причина цьому – недостатнє фінансове забезпечення бюджетів сільських громад.

Виникнення агрохолдингів внесло певні корективи в існуючу ситуацію на селі. Агрохолдинги, як правило, – це чисто бізнесові проекти, основною метою яких є примноження капіталу їхніх засновників. Підтримка і розвиток сільської інфраструктури за визначенням не є функцією агрохолдингів. Засновники агрохолдингів проживають зовсім в іншому місці і ні вони, ні члени їх сімей не користуються сільською інфраструктурою. Загалом, за великим рахунком, при бажанні агрохолдинги можуть досить легко вийти з

¹ Дем'яненко С.І. Аграрна реформа в Україні: генезис, процес та перспективи. Львівський державний аграрний університет. Львів, 2006, с. 223-233.

² Лапа В., Лисситса А., Поливодский А, Федорченко М., Феофилов С., Янов А. Украина: Агрохолдинги и перспективы рынка земли. – Украинская аграрная конфедерация, УкРАГРОКОНСАЛТ, Киев, 2007, 169 с.; Андрійчук В.Г., Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.; Хорунжий М.Й. Організаційно-економічні трансформації у сільськогосподарському виробництві в процесі його капіталізації // Економіка АПК. -2005, № 10, с.51-57.; Єранкін О.О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспект // Вчені записки, №10. – КНЕУ, 2008.

аграрного бізнесу без особливих втрат. Особливо це стосується тих із них, які займаються виключно рослинництвом, тобто орендують землю. У цьому випадку село взагалі залишається ні з чим. Все це хвилює і сільських жителів, і місцеву владу і, нарешті, уряд, який відповідальний за ситуацію на селі загалом і в сільському господарстві зокрема. Тому і в пресі, і на місцях, і на рівні уряду піднімається питання діяльності агрохолдингів та їх впливу на ситуацію у сільській економіці.

З іншого боку, досвід розвитку бізнесу в країнах з усталеною ринковою економікою засвідчує тенденцію до змін в його корпоративній культурі, що проявляється у прийнятті на себе бізнесом соціальної відповідальності. Це вже стає невід'ємною частиною бізнесу і важливим чинником його розвитку, що можна спостерігати на прикладі транснаціональних корпорацій в Україні. Тому відповідальність за соціальну й комунальну інфраструктуру сільських територій є справою агрохолдингів також.

2. Основні причини виникнення та розвитку агрохолдингів

Агрохолдинги, як феномен пореформеного розвитку аграрного сектору економіки України, виникли під впливом ряду економічних стимулів і не є виключно українським явищем. Агрохолдинги існують у багатьох постсоціалістичних країнах східної Європи та колишніх республіках Радянського Союзу. Особливо слід відзначити країни зі значним ресурсом сільськогосподарської землі як Росія і Казахстан. Загалом виникнення агрохолдингів в постсоціалістичних країнах пов'язано з недосконалістю і провалами у функціонуванні економіки, відсутністю необхідних інституційних і правових умов для ведення ефективного бізнесу, не адекватною політикою держави, зокрема відсутністю повноцінного ринку сільськогосподарської землі. Однак основним стимулом виникнення агрохолдингів є прагнення власників капіталу примножити його в довгостроковій перспективі. Це основний стимул діяльності об'єктів господарювання в ринковій економіці. Отримання прибутку та його капіталізація – це лише засіб збільшення капіталу. Вартість капіталу, інвестованого в агробізнес, в довгостроковій перспективі може зростати за рахунок:

- a) Сприятливої ринкової кон'юнктури світових і внутрішніх ринків продукції сільського господарства і харчових продуктів;
- b) Можливостей збільшувати прибутки від діяльності за рахунок отримання дешевої сировини через інтеграцію сільського господарства і переробки продукції галузі;
- c) Низької вартості робочої сили;
- d) Низької орендної плати за землю;
- e) Мінімізації податкових платежів;
- f) Отримання дотацій і субсидій з державного бюджету на розвиток аграрної галузі;
- g) Можливості акумуляції значних земельних масивів через їх оренду, а в умовах функціонування ринку сільськогосподарської землі, придбання її у власність з можливістю перепродажу;
- h) Можливості перепродажу бізнесу, вартість якого з урахуванням всіх вище зазначених чинників, може значно зрости через декілька років.

Всі перераховані чинники стали тим сприятливим фоном, на базі якого з'явилися і розвиваються агрохолдинги в Україні. Коротко розглянемо ці чинники.

Глобальні ринки. Сільське господарство і виробництво продуктів харчування в останні декілька років опинилися в ситуації, коли під дією сприятливої ринкової кон'юнктури, ціни на сільськогосподарську продукцію і продукти харчування почали різко зростати, на відміну від тенденцій останніх 50 років, що характеризувалися постійним зниженням їхніх реальних цін (особливо з 1972 року після так званої «зеленої революції»). Така сприятлива ринкова кон'юнктура пов'язана з підвищенням цін на нафту та розгортанням виробництва біопалива (біоетанолу і біодизелю), як альтернативи бензину і дизелю з нафти, основною сировиною для якого є зерно, цукрова сировина, ріпакова олія³. Різке

³ Бум на світовому ринку біопалива: як цим може скористатися Україна. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Німецько-Український аграрний діалог. Консультативна робота № 7, Київ, лютий, 2007.

зростання попиту на світових ринках на ці види сільськогосподарської продукції, зокрема, зростання платоспроможного попиту населення в країнах, що розвиваються (наприклад, Китай та Індія), а також скорочення пропозиції цієї продукції для харчових цілей викликали зростання цін на неї. Крім цього, зростанню цін на продукцію сільського господарства і харчові продукти сприяє і глобальне потепління разом із майбутньою нестачею води, результатом якого є зниження врожаїв сільськогосподарських культур внаслідок поширення шкідників і хвороб рослин та тварин, порушення системи іригації, водостоків і водозборів, посухи, зміни вегетаційних періодів росту рослин, затоплення частини сільськогосподарських угідь. В цій ситуації сільське господарство України має безперечні ринкові переваги порівняно з іншими країнами світу завдяки, по-перше, порівняно низькій собівартості виробництва сільськогосподарської продукції й продуктів харчування, і, по-друге, сприятливим географічному розташуванню та кліматичним умовам. Звичайно ж всі ці чинники стимулюють вітчизняний і зарубіжний бізнес інвестувати в галузь.

Вертикальна інтеграція. Чинник порівняно дешевої аграрної сировини у формуванні прибутків від виробництва кінцевих продуктів, тобто продуктів харчування, ще більше підсилюється шляхом інтеграції аграрної і переробної діяльності. Виробляючи своїми структурними підрозділами аграрну сировину, зберігаючи і транспортуючи її до переробних підрозділів значно здешевлюється кінцева продукція за рахунок можливостей застосування сучасних технологій у сільському господарстві і отримання вищої урожайності сільськогосподарських культур, зниження витрат на зберігання і транспортування сировини (без посередників), несплати податку на додану вартість (ПДВ) на сировину, застосуванні логістики при заготівлі сировини і реалізації кінцевої продукції.

Трудові витрати. Факт, що середня заробітна плата в аграрній галузі України у два рази нижча порівняно із аналогічним показником загалом по економіці, говорить сам за себе. При цьому частка заробітної плати в структурі собівартості сільськогосподарської продукції в Україні становить близько 14 %, що у майже у 2,5 рази нижче порівняно з 1990 роком та нашим найбільшим торговельним партнером Європейським Союзом. Крім цього, значні резерви підвищення досить низької продуктивності праці в сільському господарстві України є також суттєвим чинником здешевлення аграрної сировини.

Земельні витрати. Орендна плата за сільськогосподарську землю в Україні є досить низькою (приблизно у 10 разів нижче, ніж у Європейському Союзі). Звичайно ж така низька орендна плата за землю в Україні дає можливість підприємствам, що її орендують, мати порівняно низьку собівартість аграрної продукції.

Податкові привілеї. Податкове законодавство України забезпечує аграрним підприємствам податкове навантаження приблизно у 3 рази нижче, ніж в інших галузях економіки⁴. Звичайно ж це є хорошим стимулом для того, щоб займатися цим видом бізнесу. Існуючі пільги зі сплати податків стосуються сплати ПДВ, податку з прибутку та інших обов'язкових платежів. За чинним законодавством підприємства, в структурі реалізації якого сільськогосподарська продукція та продукти її переробки становлять не менше 75 %, мають податкові пільги, чим і користуються агрохолдинги мінімізуючи свої податкові платежі.

Державні субсидії. Сільськогосподарські підприємства України є основними реципієнтами дотацій і субсидій з державного бюджету на розвиток аграрної галузі. Так за останні роки сума, яку держава направляє на розвиток сільського господарства складає близько 7 млрд. грн., з яких понад 4 млрд. грн. направляється на заходи, що відносять до «жовтої» і «зеленої скриньок» за класифікацією СОТ⁵. При цьому слід зазначити, що приблизно 10% аграрних підприємств отримує близько 80% цих платежів⁶. Це якраз і є великі аграрні підприємства, зокрема агрохолдинги, які мають можливості використовуючи зв'язки в державних установах, кваліфікованих економістів і юристів отримувати ці кошти. Однак,

⁴ Сергій Дем'яненко, Сергій Зоря. Система оподаткування у сільському господарстві України // Сільське господарство України: криза та відновлення/ За ред. Штефана фон Крамола-Таубаделя, Сергія Дем'янена, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.26-43.

⁵ Зоря С. Реформування підтримки сільського господарства України. Меерс.В., Дем'яненко С., Джонсон Т, Зоря С. Зміна фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед.К.: КНЕУ, 2005, с.31.

⁶ Форма статистичної звітності 50 с/г за 2005 р. К.: Держкомстат України, 2006.

абсолютна більшість аграрних підприємств і фермерських господарств не відчувають державної підтримки, державні кошти розпорозуються за значною кількістю напрямків і не дають належної віддачі. Крім цього не одноразово доводилося чути в розмові з керівниками аграрних підприємств про існуючу систему хабарництва при отриманні бюджетних коштів. Таким чином, можна зробити висновок про неефективність існуючої системи витрачання державних коштів на підтримку аграрної галузі. А таким організаційно-правовим структурам як агрохолдинги, що спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, така підтримка взагалі не потрібна. Якщо хто і потребує підтримки з боку держави, то це фермерські господарства і дрібний бізнес на селі, як такі, що органічно вписуються в сільську економіку та сприяють розвитку сільської місцевості.

Акумуляція землі. Іншим чинником, який приваблює бізнес в аграрний сектор, є можливості акумуляції значних земельних масивів шляхом їх оренди та потенційні можливості придбання цієї землі у власність в умовах функціонування ринку сільськогосподарської землі. Найперше тут спрацьовує чинник низької теперішньої вартості землі та суттєвого зростання ціни на неї в перспективі. Немає сумніву, що за нормальних економічних умов вартість сільськогосподарської землі в Україні відповідатиме європейському рівню.

Отримання грошей. Можливості перепродажу бізнесу, вартість якого з урахуванням всіх вище зазначених чинників, може значно зрости через декілька років, є одним з ключових елементів у зацікавленості інвесторів вкладати кошти у створення агрохолдингів. Вже сьогодні в Україні є приклади такого успішного перепродажу.

Концентрація та інтеграція в аграрному бізнесі, крім агрохолдингів, зумовлює виникнення й інших організаційно-правових структур, де аграрне виробництво виконує свою роль відповідно місії і мети діючої структури. Такі структури у формі різного типу агропромислових формувань створюються під впливом наступних чинників:

- 1) забезпечення потреб безперебійного постачання сировини для власної переробки переробними підприємствами;
- 2) розширення аграрними підприємствами наявних підсобних переробних потужностей та формування на їх основі повноцінної промислової переробки;
- 3) накопичення в аграрних підприємствах кредиторської заборгованості перед банками, які стають фактичними власниками таких підприємств;
- 4) розвиток сільськогосподарського виробництва підприємствами, що займаються дистрибуцією насіння, добрив, засобів захисту рослин, з метою постачання не лише окремих ресурсів, а сучасних технологій сільськогосподарського виробництва;
- 5) можливості вигідно перепродати бізнес.

Перераховані основні чинники, що сприяють створенню і розвитку агрохолдингів та інших агропромислових формувань в Україні не є вичерпними. Їх може бути значно більше залежно від того, яка природа капіталу, що інвестується в агробізнес, з яких джерел він надходить, які проміжні, тактичні й стратегічні цілі ставлять перед собою власники капіталу. Загалом, агрохолдинг – це специфічна форма володіння акціонерним капіталом, за якої материнська компанія, володіючи контрольним пакетом акцій інших підприємств, здійснює управління і контроль за їх діяльністю і завдяки цьому об'єднує їх в єдину організаційну структуру з відповідними цілями і місією. Зауважимо, що акціонерні товариства є найбільш привабливими організаційними формами для створення агрохолдингів. Так, використовуючи таку організаційно-правову форму ведення бізнесу, агрохолдинги активно залучають капітал через випуск та розміщення акцій на фондових біржах за кордоном, що не можуть собі дозволити інші форми агробізнесу. Наприклад, агрохолдинг Landkom International PLC розміщує свої акції на Лондонській фондовій біржі (AIM LSE) та отримав там близько 110 млн. дол. Компанія планує отримати від продажу акцій кошти використати в тому числі й для збільшення площ орендованих сільськогосподарських земель до 115 тис. га до кінця поточного року⁷. Загалом близько 10 українських агрохолдингів розміщують свої акції на міжнародних фондових біржах.

⁷ Агробізнес сьогодні, № 7 (134), квітень, 2008, с.6.

Однак в цьому дослідженні ми розглядаємо не лише класичні форми агрохолдингів, але й інші форми ведення аграрного бізнесу, які характеризує використання великих масивів сільськогосподарських земель. Наприклад, коли сільським господарством займаються промислові компанії з метою забезпечення працівників власними продуктами харчування, або банківські структури. Всі такі великі агроформування ми умовно називаємо агрохолдингами.

Процес створення та розвитку агрохолдингів слід розглядати також через призму їх впливу на соціальний розвиток сільських територій, майнових прав селян, збереження та підвищення родючості землі, екологічну безпеку. Тому цей процес потребує детального дослідження та аналізу з метою відпрацювання рекомендацій щодо підвищення ефективності агробізнесу та запобігання виникненню негативних явищ і тенденцій.

3. Основні шляхи створення та види агрохолдингів

В додатку наведено перелік основних агрохолдингів, що діяли в Україні у 2007 році. Слід зазначити, що в Україні не ведеться статистика з діяльності агрохолдингів. Інформація, яка використовується у нашому дослідженні, збиралася з відкритих джерел – засобів масової інформації, опитування керівників і менеджерів агрохолдингів, даних Держкомстату України. Тому ця інформація скоріше є фрагментарною, а не повною, і дозволяє виявити лише основні тенденції щодо існуючих змін в структурі організаційних форм ведення агробізнесу в Україні. Слід також мати на увазі, що інформація щодо діяльності агрохолдингів постійно змінюється, і наведені в статті статистичні дані вже є ретроспективними і можуть не відповідати сучасному стану речей.

Дослідження діяльності агрохолдингів, як форми організації агропромислового виробництва, засвідчує, що основним шляхом їх створення є інвестування капіталу, вітчизняного чи іноземного походження, спочатку в переробну промисловість, що забезпечує значно швидший його обіг і окупність. Зокрема це стосується олієжирової, борошномельної, хлібопекарської, цукрової, м'ясо-молочної промисловості. Наступним етапом капіталовкладень є сфера збуту продукції через розбудову логістики і власної торговельної мережі. З накопиченням необхідних фінансових ресурсів уже на третій стадії створювалося власне сільськогосподарське виробництво через оренду земельних і частково майнових паїв й закупівлю необхідних ресурсів, насамперед сучасної техніки.

Наприклад, за цією схемою в Луганській області створені такі агрохолдинги як ТОВ "Стрілецький степ" та ТОВ "Любава" (олієжирова промисловість), ВАТ "Каравай" (хлібопекарська промисловість), ВАТ "Луганськмлин" (борошномельна промисловість). Сюди також можна віднести такі компанії як «Агропродінвест», «Райз» (в цукровій галузі та насінництві).

Концерн "Агропродінвест" має власні цукрові заводи, переробні підприємства з виробництва м'яса і молокопродуктів, сільськогосподарське виробництво ведеться на площі понад 85 тис. га ріллі. ЗАТ "Миронівський КХП", крім власного комбінату хлібопродуктів, у своєму складі має комбікормовий завод, птахофабрику ТМ "Наша ряба", сільськогосподарське виробництво ведеться на площі біля 100 тис. га ріллі. ЗАТ "Комплекс агромарс" є також потужним агропромисловим формуванням, до складу якого входять бройлерна фабрика із середньорічним поголів'ям 1850 тис. курчат-бройлерів, племрепродуктор з поголів'ям 50 тис. голів батьківського стада, забійний цех потужністю 6 тис. голів за годину, комбікормовий завод потужністю 800 тон комбікормів за добу, транспортний цех, що налічує 300 автомобілів, ремонтна майстерня. Сільськогосподарське виробництво ведеться трьома філіями з площею орендованих земель 35 тис. га. Тут використовуються 65 тракторів, 35 комбайнів, а середньорічна чисельність працівників даного АПФ складає 2500 чоловік.

Компанія "Райз" – це холдинг, до складу якого входять дочірні підприємства "Райз-агросервіс", "Райз-агротехніка", науково-виробниче підприємство "Райз-агро", що має шість сільськогосподарських філій в різних областях України із загальною площею ріллі 70 тис. га. Агрофірма "Світанок" Васильківського району володіє контрольним пакетом акцій Соливонківського цукрового заводу (52,9% акцій), виконуючи завдяки цьому функції холдингу. Вона одержала можливість безпосередньо впливати на прийняття рішень цукрозаводом з орієнтацією на одержання обопільної економічної вигоди. Утворився

єдиний технологічний цикл виробництва цукрових буряків та їх переробки. Вже з 2000 року агрофірма поставила заводу майже 50% від усіх перероблених буряків. Крім того, завод на орендованих ним землях виростив цієї сировини ще 37% від обсягу переробки. Завдяки такій інтеграції завод став працювати прибутково, хоча з 1996 по 1999 р. він без інтеграційних зв'язків працював збитково.

Інший шлях створення агрохолдингів – це розвиток агробізнесу компаніями, основний напрямок діяльності яких не пов'язаний з аграрною сферою. Прикладом таких агрохолдингів може бути дочірнє підприємство шахти ім. Засядько – агрофірма "Шахтар". До її складу входять 26 сільськогосподарських підприємств різного юридичного статусу, із загальною площею близько 100 тис. га сільськогосподарських угідь, в тому числі понад 90 тис. га ріллі. У філіях утримується 6 тис. корів, 25 тис. голів свиней, 500 тис. бройлерів, 1 млн. голів дорослих курей. Переробні потужності фірми представлені Краматорським м'ясокомбінатом та консервним заводом і Слов'янським молокозаводом. Агрофірма веде велику інноваційну діяльність, співпрацюючи з шістьма НДІ України. На власному племрепродукторі вирощується Голштинська і Симентальська породи корів. В птахівництві використовуються найсучасніші кроси: кроси курей Хайн-Лайн та Бованде-Голдлайн, кроси бройлерів Кобб-500 та Гібро. Сільськогосподарське виробництво ведеться із застосуванням сучасних технологій, широкого використовуються сорти фірми "Піонер". Інші приклади наведені у Додатку 1.

4. Концентрація сільськогосподарської землі агрохолдингами та проблеми сільської місцевості

Земельний ресурс є одним з основних чотирьох ресурсів в агробізнесі поряд з капіталом, працею і підприємницькою діяльністю. Виникає питання, чому саме в Україні, Росії⁸, Казахстані існує феномен значної концентрації землі окремими підприємницькими структурами? Чому такої концентрації не спостерігається в розвинутих капіталістичних країнах, зокрема США, Канаді, Європейському Союзі? Відповідь проста – в країнах, де ринкова економіка тільки формується ринки функціонують недосконало, не створено відповідних інституційних та правових умов для їх ефективного функціонування. Так, сільськогосподарська земля в Україні, Росії, Казахстані є занадто дешевою, не існує легального, розвинутого ринку земель цієї категорії. В цій ситуації для агрохолдингів відсутні проблеми з дешевою орендою значної кількості землі, і, фактично, сільськогосподарська земля є не лімітованим виробничим ресурсом. Обмежувати розміри агрохолдингів можуть інші виробничі ресурси, зокрема, капітал, праця, менеджмент. Доступ до капіталу не є реальною проблемою для цього. Однак, висококваліфікована праця є зараз найдефіцитнішим ресурсом, як праця механізаторів, операторів у тваринництві, так і менеджерів, особливо найвищого рівня. Тому на сьогодні вузьким місцем в діяльності агрохолдингів і чинником, що лімітує їх подальше розширення, є дефіцит висококваліфікованих кадрів.

Найбільшими агрохолдингами виходячи з критерію кількості землі в обробітку та доступної інформації є такі, що використовують від 100 до 250 тисяч гектарів ріллі. Однак не можна стверджувати, що в Україні немає значно більших за площею землі агрохолдингів. Деякі дослідники базуючись на неофіційній інформації говорять про максимальні розміри окремих агрохолдингів у 700-800 тис. га. Точніше сказати це землі, що контролюються однією юридичною чи фізичною особою і не оформленні в одну організаційну структуру. Хоча розміри агрохолдингів 100 – 250 тис. га це також досить багато, враховуючи те, що середній розмір сільськогосподарського району в Україні становить приблизно 123 тис. га загальної площі, 85 тис. га сільськогосподарських угідь і 66 тис. га ріллі. За нашою інформацією середній розмір агрохолдингу в Україні у 2008 р. становив близько 80 тис. га ріллі, а у 2009 році зростає до 110 тис. га. Частина ріллі, що обробляють агрохолдинги, складала у 2008 р. – 17,6% від загальної площі ріллі, яка обробляється аграрними

⁸ Dmitri N. Rylko, 2000. New agricultural operators, input markets and vertical sector coordination. IMEMO RAN, Moscow - 28 p.; Rylko, D., 2000. «Operators farming»: a new sector in the Russian agriculture. The Russian economic barometer Vol. IX, N2, pp.11-19.

підприємствами, а у 2009 р. вона становитиме – близько 25% і буде зростати в найближчій перспективі. Можна стверджувати, що через 4-5 років агрохолдинги будуть обробляти що найменше 50% цієї категорії ріллі в Україні. Хоча кількість аграрних підприємств, що виникли на базі реформованих колективних сільськогосподарських підприємств (КСП) збільшилася у 2007 році порівняно з 2000 роком на 1752 одиниці, або на 13,3%, однак середній розмір цих підприємств суттєво зменшився – з 1884 га у 2000 р. до 1093 га у 2007 р., тобто майже у 2 рази (таблиця 1). При цьому такі структурні зміни в організаційно-правових формах аграрних підприємств мають місце: значно зросла кількість приватних підприємств (на 42,5%) та площі їх земель (на 18,7%) і зменшилася чисельність виробничих кооперативів (на 41,7%) та площі їх земель (у 4,3 рази). Суттєво також зросла кількість інших організаційно-правових форм аграрних підприємств (на 88,3%), в основному за рахунок відокремлених підсобних господарств промислових підприємств та підприємств з інших галузей економіки. Загалом, практика підтвердила наш прогноз щодо змін організаційно-правових форм аграрних підприємств за рахунок скорочення виробничих кооперативів і зростання приватних підприємств.⁹

Маючи значно більші фінансові можливості, агрохолдинги виплачують вищу орендну плату власникам землі (колишнім членам КСП та їх спадкоємцям) і, по-суті, витісняють з ринку оренди землі приватних фермерів, які не можуть з ними конкурувати. Навряд чи в даному випадку можна говорити про монополію ринку оренди сільськогосподарської землі агрохолдингів, адже в країні функціонує понад 43 тисячі фермерських господарств, значна частина яких також орендує сільськогосподарські угіддя. Крім цього, інші аграрні підприємства також виступають орендарями сільськогосподарської землі. Однак вплив агрохолдингів на ринок оренди землі є безперечним. Загалом це позитивний вплив, адже агрохолдинги витісняючи фермерів з ринку оренди сільськогосподарської землі, змушують їх змінювати свою спеціалізацію, переходити від вирощування низько ефективних зернових і технічних культур до вирощування овочів, фруктів, ягід. Вони також забирають землю у неефективних аграрних підприємств, змушуючи їх виходити з аграрного бізнесу. Результатом цього є підвищення загальної ефективності сільськогосподарського виробництва, адже агрохолдинги завдяки використанню кращих технологій на значних земельних площах отримують більше дешевшої продукції, тоді як фермери заповнюють ринкову нішу трудомісткої продукції, виробництво якої в сучасних умовах вони забезпечують ефективніше. Крім цього, значна кількість сільськогосподарської землі в окремих районах країни взагалі не обробляється і використання цієї землі агрохолдингами є позитивним фактором. Посилення конкуренції на ринку оренди сільськогосподарської землі є позитивним чинником і призводить до підвищення рівня орендної плати за землю та цін.¹⁰

---

⁹ Сергій Дем'яненко, Штефан фон Крамон-Таубадель. Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені? // Сільське господарство України: криза та відновлення/ За ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя, Сергія Дем'яненка, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.93-101.

¹⁰ Арнім Кун, Сергій Дем'яненко. Забезпечення конкуренції на ринку оренди землі. Сільське господарство України: криза та відновлення/ За ред. Штефана фон Крамона-Таубаделя, Сергія Дем'яненка, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.84-92.

Таблиця 2. Динаміка зміни організаційних форм аграрних формувань та площі їх сільськогосподарських угідь в Україні за 2000-2007 рр.*

№ п/п	Показники	2000 р.		2007 р.		2007 р. в % до 2000 р.	
		Кількість підприємств	Площа, тис. га	Кількість підприємств	Площа, тис. га	Кількість підприємств	Площа, тис. га
1.	Господарські товариства	6970	13912,1	7428	9370	106,6	67,4
	Їх питома вага, %	53,0	56,1	49,8	57,5	- 3,2	1,4
2.	Приватні підприємства	2967	2963	4229	3518	142,5	118,7
	Їх питома вага, %	22,5	11,9	28,3	21,6	5,8	9,7
3.	Виробничі кооперативи	2165	6074,8	1262	1415	58,3	23,3
	Їх питома вага, %	16,5	7,4	8,5	8,7	- 8,0	1,3
4.	Інші підприємства	1058	1847,1	1993	1997	188,3	108,1
	Їх питома вага, %	8,0	7,4	13,4	12,3	5,4	4,9
5.	Аграрні підприємства всього	13160	24797	14912	16300	113,3	65,7
6.	В тому числі агрохолдинги	x	x	33	2862	x	x
	Їх питома вага, %			0,2	17,6		
7.	Середній розмір підприємства, га	x	1884	x	1093	x	58,0
8.	Кількість аграрних підприємств, що обробляють понад 3 тис. га	x	x	1252	5947	x	x
	Їх питома вага, %	x	x	8,0	36,5	x	x
9.	Кількість аграрних підприємств, що мають понад 3 тис. га зернових	x	x	376	1791	x	x
	Їх питома вага, %	x	x	2,5	11,0	x	x

* За даними форми № 6-зем «Звіт про наявність земель та розподіл їх за власниками землі, землекористувачами, угіддями та видами економічної діяльності» станом на кінець року, даними Держкомстату та власними розрахунками

Однак, концентрація землі агрохолдингами шляхом витіснення з ринку оренди землі певної кількості аграрних підприємств і фермерів створює нову соціально-економічну ситуацію на селі. Її основними характеристиками є наступні:

- припинення існування сільськогосподарських підприємств, як юридичних осіб;
- втрата для певної кількості сільських жителів місця роботи;
- ненадходження до місцевих сільських рад податкових та інших платежів від підприємств, що припинили своє існування;
- відсутність фінансування на створення та підтримку сільської інфраструктури, яке здійснювали сільськогосподарські підприємства (дороги, дитячі садки і школи, будинки культури, фельдшерсько-акушерські пункти тощо).

Слід зазначити, що окремі агрохолдинги несуть витрати, пов'язані з підтримкою соціальної інфраструктури села. Однак у зв'язку з тим, що агрохолдинги зареєстровані у містах, вони рідко сплачують податки до місцевих бюджетів. Колишні колективні сільськогосподарські підприємства, які втратили статус юридичної особи, перетворилися у філії або підрозділи агрохолдингів (Держкомстат обліковує їх в категорії «підприємства інших форм власності»). Це звичайно є недоліком для сільських територій. Тому потрібно запровадити механізм, який би забезпечував сплату податків підприємствами і організаціями, що ведуть агробізнес не за місцем реєстрації їх головної компанії, а за місцем діяльності їх аграрних підрозділів, тобто у сільській місцевості. Це дозволить сільським радам акумулювати кошти місцевих бюджетів для розвитку соціальної інфраструктури села.

Іншим важливим аспектом для сільської місцевості є необхідність розвитку малого не сільськогосподарського бізнесу на селі. В сільській місцевості потрібно створювати для цього сприятливі умови. Малий не сільськогосподарський бізнес на селі може сприяти працевлаштуванню вивільнених із аграрної сфери працівників, є привабливим для молоді, забезпечить додаткові надходження до місцевих бюджетів. Малий не сільськогосподарський бізнес – це можливість диверсифікації сільської економіки, що є досить важливим для сільської громади. Тому потрібна відповідна урядова програма з розвитку малого бізнесу на селі, яка б надавала певні регуляторні і податкові преференції та фінансову підтримку становленню і розвитку цього сільського бізнесу.

5. Інтеграційні процеси в агрохолдингах

Необхідно зазначити, що агрохолдинги мають ряд принципово важливих переваг перед іншими формами господарювання на селі. Однією з найістотніших таких переваг є те, що в них досягається реальна інтеграція сільськогосподарського і агропереробного виробництва та торгівлі. Тут, зокрема, відбувається внутрішня реалізація сільськогосподарської продукції, а нерідко і ресурсів. Сільськогосподарська сировина з філій направляється на власні переробні підприємства, а від них, але вже у формі кінцевого продукту споживання – в торговельну мережу. За такої внутрішньої фірмової збутової політики і маркетингу зникає багато посередників, отже, збільшуються доходи агрохолдингів. Тому закономірно, що більшість агрохолдингів забезпечують вищу орендну плату і заробітну плату працівникам, ведуть виробництво значно ефективніше порівняно з іншими формами господарювання на селі.

Особливо слід наголосити на наступному. Реальна агропромислова інтеграція, що досягається в агрохолдингах, істотно на якісному рівні відрізняється від такого ж типу інтеграції, притаманної тим аграрним підприємствам, які побудували малопотужні переробні цехи без глибокої переробки сільськогосподарської сировини. Причина – в агрохолдингах здійснюється великомасштабне сільськогосподарське і промислово-переробне виробництво, а тому вони мають змогу скористатись його перевагами і отримати економічну вигоду від ефекту масштабу. Адже великі масштаби виробництва дозволяють застосовувати сучасну високопродуктивну техніку та новітні технології і завдяки цьому істотно підвищувати продуктивність ресурсів, знижувати витрати на одиницю продукції, а отже, підвищити ефективність виробництва.

Важливим аспектом діяльності агрохолдингів є їх можливості щодо забезпечення необхідної якості сільськогосподарської та харчової продукції. Вхідження України до СОТ, вихід на ринки ЄС вимагають дотримання певних стандартів якості продукції. Нажаль таких стандартів досить важко дотримуватися невеликим та дрібним сільськогосподарським виробникам і переробним підприємствам, не говорячи вже про домогосподарства населення, частка яких у виробництві окремих видів продукції сягає 70-90 % (молоко, овочі, картопля). Завдяки застосуванню новітніх технологій у виробництві та переробці продукції сільського господарства, можливостей контролю за дотриманням технології на всіх її етапах, запровадженню необхідних стандартів якості, агрохолдинги мають безперечні конкурентні переваги порівняно з іншими формами ведення агробізнесу. Так, тільки на великих сучасних переробних підприємствах можна досягти необхідної глибини переробки сільськогосподарської продукції, асортименту, якості, та, як наслідок, економічної ефективності.

Із викладеного випливає, що агрохолдинги займаються, як правило, трьома видами діяльності: сільськогосподарським виробництвом, переробкою сільськогосподарської сировини і виробництвом кінцевих продуктів харчування та торгівлею цими продуктами. Для вказаних видів діяльності характерні відповідні фінансові потоки, які в інтересах гармонійного розвитку агрохолдингів можуть бути сконцентровані і направлені на ті сфери діяльності, які вимагають прискореного розвитку в коротко- або довгостроковому періоді. Тобто, мова йде за реальну можливість агрохолдингів оптимізувати фінансові потоки між названими видами діяльності, що значно важче досягнути в умовах відокремленого функціонування аграрного та переробного виробництва і торгівлі. Таким чином, агрохолдингам значно простіше акумулювати фінансові ресурси та вкладати їх у виробництво, зокрема і сільськогосподарське, порівняно з іншими формами ведення аграрного бізнесу. Відомо, що аграрне виробництво має сезонний характер, оборот коштів

тут значно нижчий ніж у інших галузях економіки. Тому для сільськогосподарських підприємств і фермерських господарств проблема фінансових ресурсів є однією з головних. Власних фінансових ресурсів у них недостатньо, кредити банків дорогі, та й банки кредитують їх не охоче з огляду на високий ризик такого кредитування. Агрохолдинги ж крім власних фінансових ресурсів, про які йшла мова вище, використовують кошти компаній засновників, які у багатьох випадках мають власні банки, залучають іноземні інвестиції, зокрема кошти офшорних компаній, та дешеві кредити закордонних банків. Таким чином, можна стверджувати, що агрохолдинги мають кращий доступ до фінансових ресурсів, що дає їм можливість впроваджувати сучасні технології на всіх стадіях виробничого процесу – від сільського господарства до торговельних мереж продуктами харчування. Цей чинник є їх безперечною конкурентною перевагою перед іншими формами ведення аграрного бізнесу.

Як вже зазначалося, враховуючи сучасну швидкість розвитку, вузьким місцем у діяльності агрохолдингів є кадрова проблема. Існуючий стан сільськогосподарського виробництва характеризується впровадженням сучасних, науково містких технологій, зокрема, біотехнологій, вдосконаленням і підвищенням продуктивних та якісних характеристик рослин і тварин, гарантуванням якості і безпеки продовольчих товарів, забезпеченням екологічної рівноваги у розвитку сільського господарства та його впливу на довкілля. Таким чином, розвиток сільського господарства та й усього агробізнесу визначатимуть не стільки традиційні фактори (земля, капітал), скільки реальні можливості швидкої та ефективною реалізації надбань науково-технічного прогресу. Аграрне виробництво стає науково місткою галуззю, де використовуються високопродуктивна, дорога та складна в обслуговуванні техніка і обладнання. Концентрація та інтеграція агробізнесу, тобто створення агрохолдингів, вимагають застосування сучасного менеджменту на всіх рівнях управління – від найнижчого до найвищого. Тільки це дасть змогу реалізувати переваги великомасштабного агропромислового виробництва, тобто отримати ефект масштабу. А це, в свою чергу, потребує зовсім іншої структури людського капіталу. Нинішній потенціал сільського населення України не відповідає таким вимогам, оскільки частка активного населення різко зменшується, відсутні необхідні кваліфіковані спеціалісти. Тому агрохолдинги змушені займатися підготовкою таких спеціалістів.

6. Висновки

Підсумовуючи все вище зазначене про діяльність агрохолдингів та проблеми, які сьогодні існують у сільському господарстві України, можна зробити висновок, що виникнення і розвиток агрохолдингів є результатом здійсненої аграрної реформи і, зокрема, земельної реформи. Їх вплив на підвищення ефективності використання виробничих ресурсів у сільському господарстві та інших сферах агробізнесу слід оцінювати позитивно. Діяльність агрохолдингів відповідає сучасним тенденціям розвитку аграрного виробництва, що характеризуються впровадженням новітніх технологій виробництва та його управління, а також глобалізаційним тенденціям.

Однак, поряд з агрохолдингами мають розвиватися й інші організаційно-правові форми агробізнесу – сільськогосподарські підприємства і фермерські господарства, переробні та збутові компанії тощо. Загалом, потрібен баланс різних організаційно-правових форм ведення агробізнесу, для того щоб досягнути найкращого використання ресурсів – землі, капіталу, праці, підприємницьких здібностей людей. При цьому слід переглянути існуючу систему державної підтримки сільського господарства шляхом переходу від широко охопних заходів за принципом «всім трішки» до цільових програм, зокрема з підтримки фермерів і малого не сільськогосподарського бізнесу на селі. Так, агрохолдинги, які мають певні можливості для створення капіталу на іноземних ринках капіталу, такої підтримки не потребують. Підтримка потрібна підприємствам, що виробляють тваринницьку продукцію, середньому і малому бізнесу на селі для забезпечення балансу різних організаційно-правових форм господарювання, що забезпечить найвищу ефективність використання суспільних ресурсів – землі, капіталу, праці та підприємницьких здібностей людей. Держава в особі уряду має сприяти встановленню рівних і прозорих умов для ведення бізнесу всіма формами господарювання в АПК зосередивши бюджетну підтримку на інвестиціях, які стимулюють зростання, тобто розвитку аграрної освіти й науки, створенні інформаційних систем для збирання і розповсюдження ринкової інформації серед суб'єктів

ринку, розвитку дорадчих служб та, найбільш важливо, сільської інфраструктури (доріг, систем водопозабезпечення, шкіл, дитячих дошкільних та медичних закладів). Важливим елементом встановлення рівних і прозорих умов ведення бізнесу є ефективне функціонування ринку сільськогосподарської землі, що також має забезпечити уряд.

Фермерство і агробізнес загалом нерозривно пов'язані з ситуацією на селі, з розвитком сільських територій. В цьому контексті діяльність агрохолдингів не є однозначною. З одного боку вони підвищують ефективність сільськогосподарського виробництва, чим сприяють розвитку сільських територій, а з іншого – витісняють з аграрного бізнесу традиційні форми ведення сільськогосподарського виробництва – аграрні підприємства і фермерські господарства, що органічно поєднані з сільською місцевістю, її інфраструктурою, адже їх власники, менеджери та члени їх сімей, як правило, там проживають.

Потрібна збалансована і цілеспрямована державна політика розвитку аграрного бізнесу та сільських територій. Аграрна політика держави має забезпечувати підвищення конкурентоспроможності продукції вітчизняного агропродовольчого комплексу на внутрішніх та зовнішніх ринках сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, гарантувати якість цієї продукції та її відповідність вимогам СОТ і ЄС. З іншого боку, заходами аграрної політики неможливо вирішити проблеми сільських територій. Ці проблеми мають комплексний характер, пов'язані не тільки з агробізнесом, але і з багатьма іншими галузями економіки – медициною, освітою, культурою, будівництвом, комунікаціями та іншими. Тому розвиток сільських територій має вирішуватися комплексно, за державної координації і сприяння. Держава може стимулювати агробізнес підтримувати розвиток тих сільських територій, де він розміщений, через відповідні податкові норми та іншими заходами. Однак, основним напрямком розвитку села має бути зміцнення місцевого самоврядування, сільських громад та місцевих бюджетів.

Роблячи загальний висновок щодо діяльності агрохолдингів в Україні можна стверджувати, що їх роль в розвитку агробізнесу є значною і буде підвищуватися в перспективі. Буде продовжуватися процес концентрації сільськогосподарської землі агрохолдингами через її оренду та банкрутство неефективних аграрних підприємств. Цей чинник потрібно враховувати при розбудові аграрної політики держави та програм підтримки розвитку сільських територій. Державі потрібно сприймати агрохолдинги як об'єктивну реальність і заходами державної політики спрямовувати їх діяльність в русло державної аграрної стратегії, зокрема і щодо розвитку сільських територій. Найперше це стосується системи оподаткування, що повинно вирішуватися в контексті загальної податкової реформи.

Література

Агробізнес сьогодні, № 7 (134), квітень, 2008, с.6.

Андрійчук В.Г., Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: Монографія. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – 216 с.

Арнім Кун, Сергій Дем'яненко. Забезпечення конкуренції на ринку оренди землі. Сільське господарство України: криза та відновлення/ За ред. Штефана фон Крамона Таубаделю, Сергія Дем'яненка, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.84-92.

Бум на світовому ринку біопалива: як цим може скористатися Україна. Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Німецько-Український аграрний діалог. Консультативна робота № 7, Київ, лютий, 2007.

Дем'яненко С.І. Аграрна реформа в Україні: генезис, процес та перспективи. Львівський державний аграрний університет. Львів, 2006, с. 223-233.

Сергій Дем'яненко, Штефан фон Крамол-Таубадель. Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені? // Сільське господарство України: криза та відновлення/ За ред. Штефана фон Крамола-Таубаделя, Сергія Дем'яненка, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.93-101

Єранкін О.О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспекти // Вчені записки, №10. – КНЕУ, 2008.

Зоря С. Реформування підтримки сільського господарства України. Меєрс.В., Дем'яненко С., Джонсон Т, Зоря С. Зміна фокуса аграрної політики та розвитку села в Україні: висновки та перспективи для руху вперед.К.: КНЕУ, 2005, с.31.

Лапа В., Лисситса А., Поливодский А, Федорченко М., Феофилов С., Янов А. Украина: Агрохолдинги и перспективы рынка земли. – Украинская аграрная конфедерация, Укragenkonсалт, Киев, 2007, 169 с.

Рылко Дмитрий, Джоули Роберт. Новые игроки в сельском хозяйстве России: возникновение, эволюция, воздействие. Basis Brief. Collaborative Research Support Program. Vol. 35. 2005. – 7 p.

Сергій Дем'яненко, Сергій Зоря. Система оподаткування у сільському господарстві України. Сільське господарство України: криза та відновлення / За ред. Штефана фон Крамона Таубаделю, Сергія Дем'яненка, Арніма Куна. – К.: КНЕУ, 2004, с.26-42.

Форма статистичної звітності 50 с/г за 2005 р. К.: Держкомстат України, 2006.

Хорунжий М.Й. Організаційно-економічні трансформації у сільськогосподарському виробництві в процесі його капіталізації // Економіка АПК. -2005, № 10, с.51-57.

Додаток 1. Найбільші агрохолдинги України, їх розміри та види діяльності (2007 р.)¹¹

№	Назва агрохолдингу, засновник, рік заснування	Вид діяльності	Області	Площа, тис. га
1	ТОВ «Українські аграрні інвестиції» російська компанія «Ренесанс капітал»	Сільськогосподарське виробництво, «Клуб сиру» (14 молокозаводів)	Кіровоградська, Полтавська, Чернігівська, Сумська, Хмельницька, Тернопільська, Одеська, Миколаївська, Чернівецька	250 (план 300)
2	ВАТ «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча»	Контролює 67 колишніх сільськогосподарських підприємств. Вирощування зернових, соняшнику, овочів, картоплі, баштанних; виробництво молока, яєць, м'яса птиці, шерсті.	АРК, Донецька, Запорізька, Київська	238
3	«Ленд вест компані, м. Рівне, Land West Company»	Вирощування зернових та олійних культур. В 2008 р. план – розпочати на 24 тис. га вирощування органічної сільськогосподарської продукції, яка буде експортуватися в ряд європейських країн. До 2010 р. – побудувати 4 елеватори потужністю 50 тис.т кожен. Капіталізація – 215 млн.дол.	Львівська, Рівненська, Житомирська, Хмельницька, Івано-Франківська, Тернопільська	164 (план – 340)
4	ЗАТ «Агротон» (Луганська обл.), 1997 р.	Виробництво зернових, олійних, кормових культур, свинарство. 2 елеватори, 2 млини, завод з виробництва олії, комбікормовий завод, макаронна фабрика, хлібозавод, птахофабрика. Переробка молока – на Марківському і Луганському сирзаводах. 2007 – інвестиції у відкриття Деркульського молочного комплексу на 1100 голів ВРХ.	Луганська	150 (план – 200)
5	ЗАТ «Райз» , 1992 р. в м. Рівно.	Включає 5 дочірніх підприємств, які спеціалізуються на дистрибуції високоякісного насіння, засобів захисту рослин, мінеральних добрив, сільськогосподарської техніки, а на торгівлі зерновими і олійними культурами. Представлена 64 філіалами по всій території України. 2 дочірні підприємства в РФ і 1 – в Молдові. 2006 р. – купівля Лохвицького цукрового заводу.	Полтавська, Сумська, Тернопільська, Запорізька, Рівненська, Кіровоградська, Черкаська	79 (план – 115) разом з афілійованими особами - 143
6	ТОВ «Астарта-Київ» , 1993 р., Astarta Holding N.V.	Входять 43 виробничих підрозділів (36 аграрних підприємств) і 2 торгові компанії. Вирощування цукрових буряків, зернових і олійних культур, ВРХ, виробництво комбікорму, консервованих овочів і фруктів. Володіє 5 цукровими заводами.	Полтавська, Вінницька	141,7
7	«Укrageninvest» , 2005 р.	Вирощування, закупівля, реалізація і переробка зернових культур, ріпаку, сої. ЗАТ «Ланнівській»	Вінницька, Кіровоградська, Черкаська, Полтавська, Черні-	140 (план – 250)

¹¹ Джерело: Єранкін О.О. Формування агропромислових формувань в Україні: глобалізаційний і маркетинговий аспект. Також джерелом інформації є публікації в засобах масової інформації, опитування власників і менеджерів агрохолдингів.

		молочноконсервний комбінат», Хмельницький завод сухого знежиреного	гівська, Сумська, Хмельницька, Терно- пільська, Одеська, Миколаївська	
8	Група підприємств ВАТ «Миронівський хлібопродукт» - 1995 р., Співпраця з компанією CFS за сприяння Урядів Ук- раїни і Нідерландів	20 підприємств, які об'єднані у виробничі потужності всього технологічного ланцюжка птахівництва. До складу групи входять: 6 птахофабрик, завод з виготовлення круп і комбікорму. Займає близько 40% ринку м'яса бройлерів. ТМ « Наша Ряба », « Сертифікований Ангус », « Фуа Гра », « Легко ». Садівництво. Агробізнес – ТОВ « Зернопродукт »	АРК, Київська, Черкаська, Хер- сонська Дні- пропетровська, Вінницька, Донецька, Івано-Франківська	140 (план – 220)
9	Корпорація «Приват-Агро» (м. Дніпропетровськ), 2005 р.	Контроль 30 агропромислових та торгових підприємств. Запорізький МЕЗ, Харківський та Львівський жиркомбінати. Бренд - « Щедро ». В Запорізькій області належить по- над десятка елеваторів. План – до початку 2008/09 м.р. ввести в експлуатацію зерновий термінал в порту.	Дніпропетровська, Полтавська, Харківсь- ка, Черкаська, Одеська, Миколаївська, Львівська, Кіро- воградська	133
10	ДП «Нафком- Агро» , «Нафком»	Виробництво і переробка сільсь- когосподарської продукції. Еле- ватори і невеликий цукровий завод.	Чернігівська, Полта- вська, Вінницька, Су- мська, Черкаська	112
11	ТОВ «Агропродін- вест» (компанія "Поділля"), Ук- рпромінвест» , 1993 р.	Вирощування зернових, кукурудза, соя, ріпак, цукрові буряки, гірчиця. Чотири кондитерські фабрики – в Україні, 1 – в Росії, 1 – в Литві. Планує розвивати власне молочне господарство. В 2008 р. компанія реконструює дві молочнотоварні ферми у Вінницькій області на 400 голів кожна. В 2001 р. компанія купила три цукрові заводи на Вінниччині. ТМ « Рідна марка », « Радомишль »	Вінницька, Черкаська	100
12	ТОВ «Стіомі- Холдінг» , 1994 р. (м. Хмельницький)	Могутній сучасний агропромисло- вий холдінг. Машинно-тракторний парк – більше 500 одиниць. Вироб- ництво хлібобулочних виробів (за- безпечує потреби 70% населення м. Хмельницького і 58% - Хмельницької обл.). Проект створення свиногокомплексу повного циклу на 100-150 тис. голів свиней в рік.	Хмельницька та ще 4 сусідні області	100
13	АПК «Шахтар» , «Шахта ім. Засядько»	26 сільськогосподарських підприємств. Тваринництво: 6 тис. корів, 25 тис. гол. свиней, 500 тис. бройлерів, 1 млн. курей.	Донецька	100
14	Група банка «Київ» (Депутат Київської міської ради Микола Марченко)	Кагарлицький та Браїлівський цукрові заводи.	Київська, Черкаська, Полтавська, Чернігівська	90 (план – 200)
15	Група компаній Ленд вест компані, «Дакор»	Дев'ять агропромислових фірм. Вирощування зернових, ріпаку, цукрових буряків. В складі – 5 цу- крових заводів, частка на ринку цукру-піску України складає 4% (план до 2010 р- 10%). Планує побудувати новий цукровий завод в західному регіоні України.	Львівська, Рівненська, Тернопільська	89 (план – 100)

		Капіталізація – 105 млн. дол., план на 2009р – 250-300 млн.дол.		
16	ЗАТ «Індустріальна молочна компанія» , 2007 р., ЗАТ «Клуб сиру».	Вирощування зернових, ріпаку, сої. План до 2015 р. будівництво молочних ферм загальною потужністю в 200 тис. голів дійного стада в Полтавській, Чернігівській і Черкаській обл. та у Воронізькій обл. (Росія) Вартість проекту - 22-25 млн. євро.	Полтавська, Чернігівська	86 (план – 150)
17	Авіас-2000 , нафтотрейдер	Сільськогосподарське виробництво	Дніпропетровська	80
18	ТОВ СП «Нібулон»	Виробник (21 аграрне підприємство) і експортер зернових і олійних культур. Єдина вертикально інтегрована компанія, яка забезпечує контроль над всіма ланками за схемою «поле–порт»: вирощування і збирання врожаю, транспортування з використанням власної техніки, зберігання і доробка (елеваторні потужності загальною місткістю 453,5 тис. т), відвантаження через власний перевантажувальний термінал.	Харківська, Полтавська, Луганська, Миколаївська, Черкаська, Хмельницька, Вінницька	70 (план – 90)
19	ВАТ «Укрзерно-пром» , 1998 р.	Вертикально інтегрований холдинг, який об'єднує 30 підприємств борошномельної і хлібопекарської промисловості в різних регіонах країни: 8 хлібозаводів, птахофабрики, елеватори. Входить в трійку найбільших хлібопеків України. 16 аграрних підприємств: вирощування зернових, олійних культур, ріпаку	Чернігівська, Харківська, Полтавська, Вінницька, Хмельницька, Житомирська, Одеська, Миколаївська, Дніпропетровська, АРК	70 (план – 100)
20	Агропромислова корпорації «Укррос , «Розгуляй», Росія	6 цукрових заводів, а також 12 підприємств, елеватори. 2006 р. - виробили 250 тис. тонн цукру, зайнявши близько 9,8% ринку України.	Харківська, Черкаська, Запорізька, Тернопільська, Миколаївська	75 (план – 120)
21	Landkom International	Вирощування зернових і ріпаку. План – будівництво чотирьох елеваторів в Західній Україні.	Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Івано-Франківська	67 (план – 350)
22	ТОВ «Кернел-Трейд» створено в 2001 р. під назвою ТОВ «Юнігрейн»	Закупівля зернових і олійних культур, логістикаі, переробка, експорт. Представництва в 13 областях України. Входять: Приколотнянський і Полтавський МЕЗи, 23 елеватори (загальний об'єм зберігання – 1,7 млн. тонн), три автотранспортні підприємства. 2006 р. - купівля активів агрохолдингу «Євротек». Частка на ринку олії – 25,8 %, а частка переробки насіння соняшнику – 15 % від урожаю України. ТМ « Стожар », « Чумак », «Щедрий дар», «Любонька».	Полтавська, Одеська, Черкаська	56,4
23	Донецксталь , концерн « ЕНЕРГО »	Вирощування зернових культур і заготівля кормів, тваринництво, птахівництво і бджільництво. Входять: донецький ВАТ «Вінтер» (морозиво), і молочний завод ВАТ «Лактіс».	Донецька	44
24	ТОВ «Компанія Агро-Трейд» (м.	Виробництво олійних і зернових культур. Під контролем – 7 еле-	Харківська, Полтавська, Сумська	40 (план –

	Харків)	ваторів і комбінатів хлібопродуктів в Харківській, Сумській і Луганській областях.		60)
25	ТОВ «Баришевська зернова компанія» , ТОВ «Мерседес плюс» (реалізація вугілля). Кооперація із «Харвест Мун Іст».	Вирощування зернових культур. План - в 2009 р. ввести в експлуатацію завод з виробництва біоетанолу в м. Золотоноша Черкаської обл. Виробництво кормових добавок.	Київська, Черкаська	40
26	Агрофірма «Сади України»	Сільськогосподарське виробництво. Виробництво високоякісного насіння. Має 10 філіалів.	Харківська, Полтавська, Миколаївська, Одеська, Дніпропетровська, Черкаська, АРК	40
27	Агрофірма «Світанок»	3 цукрові заводи. Сільськогосподарське виробництво	Київська, Чернігівська	40
28	Агрооб'єднання «Чиста криниця» , нафтотрейдер	Вирощування зернових і олійних культур.	Полтавська обл.	35 (план – 36)
29	Українська компанія Агроінвест, МК Group, Сербія	Вирощування зернових і олійних культур, цукрових буряків. 2007 – початок будівництва елеватора в Яготині (Київська обл.) загальною місткістю 113 тис. т в р. Інвестиції в проект - EUR10 млн.,	Київська, Вінницька, Полтавська, Черкаська	35 (план – 100)
30	ЗАТ «Комплекс «Агромарс» , 1998 р. в с. Гаврилівка (Київська обл.), Аграрна інвестиційна корпорація АрS (Данія, венчурний інвестор (до 2006 р.)	Виробництво зернових, елеватори, комбикормові заводи. Другий за величиною виробник охолодженого м'яса бройлера. ТМ « Гавріловські курчата ». 2006 р. – купівля ВАТ з іноземними інвестиціями «Курганський бройлер» (Харківська обл.).	Київська, Тернопільська	35
31	ТОВ «ЮВС»	Веренський, Угроїдський, Півненківський цукрові заводи в Сумській обл. птахофабрика ім. Путівльських партизан (ТМ « Слобожанське яйце »), Веренське птахо господарство, елеватори, сукупна потужність зберігання яких складає 80 тис. т.	Сумська	34
32	Зернотрейдингова компанія Valars (РФ)	Російський зернотрейдер. Каменномостівський и Підгороднянський елеватори у Миколаївській обл.	Миколаївська, Полтавська, Черкаська	34
33	ТОВ «Галс-К ЛТД» , АВК	Григор.-Пустогарівський цукровий завод, Линовицький цукрокомбінат «Красний» в Чернігівській обл., Кашперівське ХПП.	Київська, Чернігівська	33
34	Агрофірма «Олімпекс-агро» , «Нафтова торгова компанія».	Сільськогосподарське виробництво	Дніпропетровська	32
35	Інтерагроінвест	13 з 25 сільгосп підприємств Ставищанського району.	Київська	30
36	ЗАО «корпорація «Агротех» (м. Київ) – МАК , 2000 р.	Сільськогосподарське виробництво	Київська	27